

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Marcel Becker (red.)

Christelijk Sociaal Denken. Traditie – actualiteit – kritiek

DAMON | 2009 | 288 pp. | € 20,90 | ISBN 9789055739387

Kakofonie naar aanleiding van de pauselijke sociale leer

door *Wouter Beekers*

Historicus verbonden aan het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Het christelijk-sociaal denken behelst een rijke (internationale) traditie, die tot op heden in Nederland van grote invloed is. Met name in de jaren zeventig en tachtig leek er voor religieus denken geen plaats in het publieke domein, maar de laatste twee decennia is er in toenemende mate een tegengestelde ontwikkeling zichtbaar. In 1991 organiseerden tientallen maatschappelijke organisaties een Christelijk-Sociaal Congres, waarin zij zochten naar de actualiteit van hun traditie (vanaf 2000 kreeg dit congres een jaarlijkse vorm). Naar aanleiding van dit congres werd in 1992 de leerstoel Christelijk-sociaal denken aan de Vrije Universiteit gevestigd. De eerste hoogleraar werd Jan Peter Balkenende, intussen al weer zeven jaar minister-president. Zijn laatste regeringscoalitie werd zelfs als 'christelijk-sociaal' getypeerd.

Het christelijk-sociaal denken is de moeite van het bestuderen waard. Niet alleen om de motieven en idealen van bepaalde delen van de Nederlandse bevolking te begrijpen, maar ook omdat dit denken de Nederlandse cultuur en samenleving in sterke mate heeft gevormd. Zo heeft ons corporatistische poldermodel mede vorm gekregen tegen de achtergrond van de roomse en gereformeerde beginselen van subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring.

Ondanks zijn grote relevantie zijn er maar moeilijk actuele overzichtswerken aan te wijzen die de inhoud van het christelijk-sociaal denken behandelen. Daarom riep de verschijning van de bundel *Christelijk Sociaal Denken* gevoelens van vreugde op. De ondertitel belooft niet alleen zijn traditie te behandelen, maar ook zijn actualiteit kritisch te bevragen.

Maar na lezing van de krap driehonderd pagina's overheerst de teleurstelling. In de eerste plaats heeft dat te maken met de structuur van het boek. De samensteller, historicus en filosoof Marcel Becker, wijdt slechts vijf pagina's aan het inleiden van de verschillende bijdragen en het samenvat-

ten van hun conclusies. Daarin blijft het bij algemeenheden. Vragen naar de opkomst, ontwikkeling, diversiteit en actuele relevantie van het christelijk-sociaal denken beantwoordt Becker niet. De alfabetische ordening van de bijdragen versterkt de indruk dat er weinig moeite is gestoken in het structureren van de verschillende artikelen voor de lezer.

In de tweede plaats komt de lezer, die zich ondanks het gemis aan structuur een weg heeft gebaad door de verschillende bijdragen, bedrogen uit. Het merendeel van de auteurs – vrijwel allen verbonden aan het Centrum voor Ethiek van de Nijmeegse Radboud Universiteit, zoals blijkt uit hun personalia achter in het boek – neemt zijn vertrekpunt in het *Compendium van de sociale leer van de Kerk*. Deze publicatie van de Pauselijke Raad voor Rechtvaardigheid en Vrede uit 2004 verscheen begin 2008 in het Nederlands.

Weliswaar wordt dit geschrift ingebed in en vergeleken met een brede kerkelijke traditie, maar de titel van het boek roept verwachtingen op die hij niet waar kan maken. In deze bundel gaat het met name over de sociale leer van de rooms-katholieke en oosters-orthodoxe kerken, niet over de veel bredere traditie van christelijk-sociaal denken. Die is breder in zowel kerkelijk opzicht (want ook gedragen door het protestantisme) als maatschappelijk opzicht (want ook gedragen door andere instituten dan de kerken).

Dan zijn, om ten slotte een derde punt van kritiek te noemen, met name sommige van de ethische bijdragen voor leken niet te begrijpen. Voorbeeld bij uitstek is de bijdrage van Christoph Hübenenthal, die de ‘grondslagen van de christelijke sociale leer’ behandelt. Uit het hoogabstracte jargon dat hij bezigt, teken ik op dat hij pleit voor een fundering van de christelijk-sociale leer op

basis van een ‘wetenschappelijkheid van de normatieve ethiek’, die hij vindt in een ‘coherenteristische en handelingsreflexieve’ benadering, die openstaat voor ‘discursieve rationele kritiek’ en reflecteert op ‘de performatieve kennis die ieder menselijk handelen impliciet begeleidt’.

* * *

Ondanks het kakofonische geheel, de misleidende titel en de ontoegankelijkheid van enkele artikelen, heeft de bundel toch zijn waarde. Drie onderwerpen die in de bundel relatief veel aandacht krijgen, zijn op zichzelf interessant. In de eerste plaats betreft dat het idee van ‘menselijke waardigheid’, dat niet alleen centraal staat in de kerkelijke sociale leer, maar ook in het (algemene) denken over mensenrechten. In de tweede plaats de visie op het samenleven die vanuit dit idee wordt geformuleerd. Ten slotte gaat het om de vraag hoe men moet zoeken naar invloed van deze ideeën, waarbij de machtsverhouding tussen kerk en staat een belangrijke rol speelt.

De aanleiding voor de verschillende auteurs om te reflecteren op het begrip ‘menselijke waardigheid’ ligt in het *Compendium van de sociale leer*, dat de basis voor alle denken zoekt in de ‘onaantastbare waardigheid van de menselijke persoon’. Dit begrip speelt ook een belangrijke rol buiten het kerkelijk denken, bijvoorbeeld als fundament van mensenrechten. Diverse auteurs vragen zich echter af hoe dit begrip zelf gedefinieerd en gefundeerd moet worden. Immanuel Kant zocht het fundament van ‘menselijke waardigheid’ in de redelijkheid van de mens, anderen in zijn vrije wil. Maar wat als het begrip ideologisch gevuld wordt, bijvoorbeeld door het te definiëren als een blanke waardigheid?

Verschillende auteurs pleiten voor het koesteren van de christelijke fundering van het begrip menselijke waardigheid. Zij grijp-

pen bijvoorbeeld terug op de vierde-eeuwse kerkvader Efreem de Syriër, die de waardigheid van de mens zocht in het feit dat hij is geschapen als *imago dei*, beeld van God. God heeft de mens een vrije wil gegeven en verantwoordelijk gemaakt. Er zou dan ook een onlosmakelijk verband zijn tussen de waardigheid van de individuele mens en de opgave die hij heeft om te zorgen voor de ander en de wereld.

Zo wordt het idee van de ‘menselijke waardigheid’ verbonden aan een maatschappelijke opdracht. Daarover schrijft bijvoorbeeld de christendemocratische filosoof Govert Buijs, naar mijn weten de enige auteur van protestanten huize. Zijn zeer lezenswaardige verhaal vormt een interessant uitstapje binnen deze bundel. Buijs betoogt dat de opdracht tot onbaatzuchtige naastenliefde (*agapè*) onze westerse wereld beslissend gevormd heeft. Via het kloosterleven stond *agapè* model voor de middeleeuwse stad en zo voor onze huidige democratische samenleving. Het ging steeds om een vrij verbond van mensen die elkaar als vrijen en gelijken erkenden en naar elkaar omzagen. Al lijkt Buijs de geschiedenis wel erg naar zijn hand te schrijven, hij legt hier wel een kernwaarde van het christelijk-sociale denken bloot. Dat ziet de mens niet primair als een egoïstische ‘homo economicus’, maar als een ‘homo socialis’, een mens die onderdeel is van de gemeenschap. In het christelijk-sociaal denken wordt volgens Buijs daarom ook veel ruimte geclaimd voor het vrije associatievermogen van mensen.

Waar Buijs pleit voor een herwaardering van het ideaal van de civil society, komt Ringo Ossewaarde naar aanleiding van het pauselijke compendium juist met een kritische bespreking van het denken over het maatschappelijk middenveld. Volgens deze socioloog vindt het spreken over de verhouding staat, markt en civil society

te veel plaats in termen van ‘contractuele, individualiserende verbanden’. Met de theoloog Erik Borgman wil hij het middenveld zien als ‘plaatsen van Gods aanwezigheid’ waar ‘spontane liefdesverbanden worden gevormd’. Zijn betoog, waarin hij huidige denken over civil society mijns inziens wat erg negatief benaderd, eindigt zo in feite bij het argument van Buijs, namelijk dat goed samenleven niet mogelijk is zonder het *agapè*-idee.

Het is dus duidelijk geworden dat het christelijk-sociaal denken ook betrekking heeft op de inrichting van het publieke domein. Christenen staan voor de vraag hoe uiting te geven aan deze ideeën. Die vraag werd in de geschiedenis met name relevant nadat de Romeinse keizer Constantijn in 313 een einde maakte aan de onderdrukking van de kerk en zo ruimte maakte voor haar publieke rol. Daarmee ontstond ook een spanningsveld. Ondanks pogingen ze te scheiden, overlappen de domeinen van kerk en staat.

Kerken zijn hier verschillend mee omgegaan. De oosters-orthodoxe kerk was hierin zeer terughoudend. De verklaring hiervoor moet waarschijnlijk gezocht worden in de defensieve positie van de kerk in het Ottomaanse rijk en in het respectievelijk tsaristische en communistische Rusland. In de in 2001 gepubliceerde grondslagen van de sociale leer de Russisch-Orthodoxe Kerk stelt zij nog steeds ‘geen enkele voorkeur’ te hebben voor ‘welk sociaal systeem of welke doctrine dan ook’. De rooms-katholieke kerk heeft in de geschiedenis steeds benadrukt dat politieke keuzes gefundeerd zijn op diepere (religieuze) overtuigingen, waarover de kerk uitspraken wil doen of zelfs het primaat heeft.

Natuurlijk hebben christenen ook buiten de kerkelijke context geworsteld met de vraag naar hun publieke rol. Door de

opkomst van een seculiere publieke ruimte rees de vraag of christenen zich als zodanig moesten blijven manifesteren in de civil society; of zij een politieke macht zouden moeten willen vormen. Maar aan dergelijke vragen wordt in deze bundel geen aandacht besteed.

* * *

Al is het onderwerp van deze publicatie kleiner dan de titel doet vermoeden, toch kunnen op basis van de inhoud ervan wel enkele conclusies getrokken worden over de traditie en actualiteit van het christelijk-sociale

denken. Het christelijk-sociale gedachtegoed behelst een eigen visie op de mens en zijn positie in de samenleving, een visie die teruggrijpt op (en niet te begrijpen is zonder oog voor) fundamentele Bijbelse noties over de mens. Zijn positie als scheepsel van God is het uitgangspunt. Dit uitgangspunt roept een spanningsveld op, want het christelijk-sociale denken botst op een seculiere werkelijkheid. De bundel *Christelijk Sociaal Denken* laat iets van dit alles zien, maar is zeker niet het laatste woord dat hierover gesproken is.